

POLITIČKI MIT

Ivan Čolović, *Politika simbola*,
Radio B 92, Beograd 1997.

U svakodnevnom govoru pretpostavlja se da mit predstavlja netačan i neistinit govor o nekim događajima, ali koji određena grupa ljudi prihvata kao apsolutnu istinu i u nju veruje. S druge strane, mit označava imaginativni diskurs, dakle, vezan je za pripovedanje i fikciju, za zamišljene svetove, što ga stavlja u opreku prema *logosu* kao proizvodu racionalnog diskursa. Međutim, današnja teorija ide ka specifičnijem definisanju mita tako što izdvaja neke distinktivne crte kao odlučujuće u njegovom prepoznavanju, a koje nisu nužno vezane za formu izražavanja, to jest, naraciju. Tako se u prvi plan stavlja kulturni status mita, to jest značenje koje ima za određenu društvenu zajednicu ili grupu, društvenu funkciju koju ispunjava izražavajući i potvrđujući vrednosti određene zajednice ili grupe, i najzad, ulogu koju igra u legitimizaciji određene društvene ili političke prakse i njenih institucija.

S obzirom na društvenu funkciju, politički mitovi imaju dva bitna aspekta: samo stvaranje mita i društvenu recepciju mita koji moraju biti usaglašeni da bi mit uopšte mogao postojati. Drugim rečima, mit se ustanovljuje kao autoritet i istina samo onog momenta kada se u njega veruje nezavisno od načina na koji se trasira put između stvaralaca mita i recepijenata. U tom pogledu, kad je reč o političkim mitovima, počinje da izlazi u prvi plan pitanje propagande i manipulacije mitom, ali je i tada nužno postojanje usaglašenosti između pomenutih polova, makar ona bila kratkotrajna i privremena. Tome, između ostalog,

doprinosi činjenica da je mit u direktnom dosluhu s iracionalnim slojevima individualne i kolektivne psihe što ga čini i snažnom motornom silom svakog poretka. Od stepena iracionalnog i emotivnog vezivanja za mit, ali i od same sadržine mita, politička akcija će biti manje ili više nasilna. Dosadašnja istorijska iskustva pokazuju da nacionalistički mitovi i eshatološki mitovi koji se, svaki na svoj način, grade oko drevne matrice sukoba dobra i zla (mi i naši neprijatelji), najčešće dovode do stanja nasilne realizacije političkog projekta stvorenog u mitu. Istovremeno, istorija pokazuje da će realne društvene okolnosti – siromaštvo, nezadovoljstvo vlastima, opresija, fizičko podjarmljivanje, itd. ređe izazvati kolektivne akcije nego oni trenuci u kojima se, na ovaj ili onaj način, plasira mit. Tačnije, društvo reaguje mnogo snažnije na ove realnosti ukoliko se u njih uvede mit ili samo neki njegovi elementi.

Jedan od najozbiljnijih teorijskih problema vezanih za politički mit jeste pitanje na koji način i u kojoj formi se oni mogu prepoznati. Da li je mit sadržan u političkoj doktrini pa se čita u okviru racionalne argumentacije koju određena doktrina sprovodi. Da li je on ukras svake ideologije ili njen pokretač. Da li je mit nužno vezan za narativnu formu, te se može prepoznati samo u onom obliku koji prati teme i oblike mitskog pripovedačkog prosedea? Da li je on samo plod imaginacije i specifičnog diskursa koji prati inherentnu logiku mitskog mišljenja ili je samo distorzija istine, pragmatična konstrukcija zasnovana na odabranim činjenicama realnosti? Da li je politički mit direktni i prirodni nastavak religijskog ili nešto sasvim samosvojno? Da li izvire iz dubokih slojeva kulture određenog društva i kolektivne psihe, ili je isključivo delo političkih elita koje ga koriste u svrhe manipulacije i realizacije određenog političkog koncepta?

Sva ova pitanja proizlaze iz činjenice da politički mitovi žive u međuprostorima kulture, religije, tradicije i politike, dakle, niču iz mnogo dubljih slojeva društvenog bića nego što je prosta strategija vladanja i upravljanja. Zato je ovde dovoljno reći da politički mit ne pripada ni sasvim političkoj, ni sasvim religijskoj, ni sasvim imaginarnoj, ni sasvim stvarnoj dimenziji društva, već svima njima zajedno, i u tome verovatno leži razlog njegove moći u životu svakog društva.

Poslednjih nekoliko godina izuzetno se povećalo interesovanje u našoj društvenoj teoriji za pitanja političke antropologije a time i za probleme vezane za politički mit. Nužnošću našeg aktuelnog istorijskog iskustva antropologija se nametnula kao oblast koja može da pruži odgovore o životu politike u pomenutim među-

prostorima. Postoje dva osnovna razloga koja podstiču ovo interesovanje. Prvi je vezan za značajno istorijsko nazadovanje koje se dogodilo našem društvu, i ne samo našem, koje je obeleženo snažnim tendencijama povratka na aistorijski i tradicionalistički tip političkog mišljenja i ponašanja. Drugi proizlazi iz prvog, a to je uočavanje dominantne uloge simboličkog govora u kreiranju političkog miljea kao vida izražavanja koji politiku odvlači od racionalnog i smišljenog koncepta organizacije i strategije razvoja društva u prostore imaginativnog i iracionalnog.

Politička antropologija se nametnula kao oblast koja nudi objašnjenje političkog kao opšteljudskog fenomena otkrivajući zajedničku antropološku matricu koja povezuje tradicionalna i moderna društva. Određeni modeli političkog ponašanja ponovljivi su nezavisno od vremena nastanka, potrebno je samo da se steknu određeni uslovi pa da u tehnološkoj eri progovore arhetipovi i atavizmi drevnih vremena.

Politika simbola, poslednja knjiga Ivana Čolovića predstavlja jedan od pionirskih napora konstituisanja političke antropologije kod nas. Bavi se analizom "političkog imaginarijuma" savremenog srpskog društva koji se izgrađuje oko jedne dominantne ose etnomita i mnoštva tema koje taj mit podupiru i učvršćuju. Neophodno je istaći da za razliku od političkih simbola koje kreira sama politika stvarajući svoje slike, mitske priče, gestove, pesme, slogane, rituale, itd. "politika simbola" označava suprotan proces, a to je način na koji politika koristi vanpolitičke simboličke oblike u vlastite svrhe. Upravo taj proces odlučujuće utiče na stvaranje "političkog imaginarijuma", kako ga Čolović shvata.

Režim koji je prethodio ovome u kome sada živimo, zasnivao se na simboličkom prvog tipa, on je stvarao nove simbole, zajmio ih, naravno, iz tradicije radničkog pokreta i oslanjao se na sovjetska iskustva, ali su oni bili proizvod jedne organizovane političke religije koja je trebalo da zameni tradicionalnu. Sadašnji režim, iako potomak prethodnog, koristi drugi tip simbolizacije. On oživljava simboliku prisutnu u dubini nacionalnog bića i široko rasprostranjenu u načinu poimanja istorije "kopajući" po velikom broju simboličkih oblika izražavanja od lirske poezije, romana, dŕvlje književnosti, folk muzike, supkulture do političkih govora, istorijskih analiza, novinskih članaka, teorijskih radova, religijskih spisa, pamfleta, medijskih projekata, itd. Čolović otkriva drevne modele mišljenja u kojima su skriveni novi politički kodovi. Za razliku od političkih simbola koji su bili nametani odozgo, moglo bi se reći spolja, ovaj drugi način postojanja simbola u politici je unutrašnji

jer živi i razvija se u srecu tradicije koja je, s rušenjem socijalizma i komunističke ideologije, postala osnovni putokaz za razumevanje i oblikovanje sadašnjosti.

Politika simbola detektuje, na raznim mestima, puteve kojima nasleđeni simboli prošlosti, i to odabrane prošlosti, ulaze u politiku kao njen nužan deo namećući se tako kao bespogovorni i apsolutni autoriteti. Ono što ima poseban značaj za razumevanje tih simbola jeste njihovo poreklo u zabludama nacionalne psihe koje imaju moć samoreprodukcije, tako da je teško zaustaviti njihovo bujanje. A razlog za to leži u specifičnom zadovoljstvu koje zablude nude jer se oslanjaju na imaginarne obrasce i željene istine čija je uloga da pruže zaborav. Njihovo poreklo vezano je za mitsku interpretaciju istorije kao zle sudbine u kojoj je srpski narod bio žrtva svih svetskih marifetluka, igračka u rukama moćnih stvaralaca istorije, dakle, lišen svake odgovornosti.

Ideja žrtve i žrtvovanja stvara razgranatu simboličku nadgradnju koja je nastajala dugo u našoj tradiciji. Žrtva podrazumeva istovremeno i pasivnost i svetost i zato je srpska žrtva pregnantna višim smislom. Pridodavanje svetosti žrtvovanju jeste način na koji kolektivna psiha vrši supstitucije zbog gubitaka različitih vrsta, od gubitka države do gubitka slobode, od gubitka ljudi do gubitka kulture. Proces supstitucije ili simboličko oslobađanje od straha u kolektivnoj svesti odvija se tako da gradi mitove koji će stradanje osmisлити, istorijske propuste ispraviti i nadoknaditi perifernu ulogu u svetskoj politici. Mit služi da učvrsti samosvest, da kreira identitet, da poništi gubitke, da podstakne samodopadanje, da istakne smisao istorijske stagnacije.

Ne ulazeći u istorijsko objašnjenje porekla i geneze mitoloških motiva usredsređenih na iskustvo gubitka koncentrišući svoje interesovanje na njihovu opasnost onda kada služe kao oslonac nacionalističkih političkih strategija, Čolović posebno obraća pažnju na motive vezane za glorifikaciju smrti. Oni su toliko duboko ukorenjeni u srpskoj tradiciji da je iz njih iznikla najbogatija simbolička nadgradnja. U imaginaciji naroda koju politika najradije koristi u svakoj prilici kada se traže žrtve za njene poduhvate, smrt kao podsticaj novog života i rađanja postaje svetost prvog reda, neminovnost kretanja ka definitivnoj samorealizaciji nacije. Pozivanje na mrtve generacije, na grobove predaka, pale junake kojima je "posejana čitava srpska zemlja" navodi Čolovića da zaključuje: "Srbi su ono što su bili njihovi mrtvi, Srbija je tamo gde su njeni mrtvi. Ona čak može da se svede na morbidnu sliku svetog

tla srpskog etnosa, natopljenog krvlju predaka i obeleženog predačkim grobovima, ali bez prisustva živih Srba."

Etnomitologija žrtvovanje često doživljava kao zamenu za ubijanje gradeći oko ubijanja sliku "čistote i nevinosti". One postaju atributi žrtvovanja u ratu tako da se ratno ubijanje, zločini i mržnja predstavljaju kao plemeniti i časni. Na taj način je naša politika poslednjih godina koristila etnomit tražeći alibi za svoje nepromišljene i megalomanske poduhvate koji odnose ogroman broj ljudskih života. Besmisleni smrt zarad parcijalnih i neizdiferenciranih ciljeva u poslednjem ratu moguće je pravdati jedino ukoliko se u prsto ubijanje uvede ideja o svetom žrtvovanju. Ono dobija posebno na težini kada se ideja žrtve inkorporira u čitavu jednu posebnu mitologiju o spasiteljskoj ulozi Srbije čiji je zadatak u istoriji vazda bio da brani i štiti Evropu što čini i danas da bi truloj, u greh zaglibljenoj civilizaciji pokazala gde leži istina. Ova poslednja ideja razgranava se u čitav jedan sistem radikalnog osporavanja svega što stiže s tih meridijana s argumentom da ono pripada jeretičkoj, materijalističkoj, ekspanzionističkoj kulturi i politici koja je Srbe uvek koristila a zatim nezahvalno odbacivala. U današnjem trenutku animozitet prema Zapadu zapada u gotovo paranoidno raskrinkavanje zavera protiv Srpstva koje se otkrivaju ne samo u sektama i New Age pokretima već i u filozofiji, u idejama demokratije, slobode ličnosti, civilnog društva, dakle, u onom bogatom korpusu političkih ideja koje se nalaze u samoj srži moderniteta.

Etnomit, po prirodi stvari, osporava postojanje klasa, slojeva, različitih stepena obrazovanja, različitih interesa, elite, građanske kulture, pluralizma ukusa, umećničkih pravaca, dakle, svega onog što kompleksnim društvima današnjice daje pravo na život u razlikama. Njegova suština je apsolutna jednoobraznost entiteta nacije, tako da je svaki individualni glas, novina, drugačije mišljenje, opasnost prvog reda, razaranje homogenog, jedinstvenog, nepokretnog stanja stvari ustanovljenog od vankada u narodnom duhu. Taj duh se postojano izražava u prirodnom, narodnom, selu, ratničkoj virilnosti, spremnosti na žrtvovanje, junacima, precima, folkloru, epskom desetercu, rodoljubivoj poeziji, kao antipodima grešnog i izvitoperenog neprirodnog, veštačkog, grada, njegove slabosti, intelektualizma, sklonosti ka raskrinkavanju stereotipova mišljenja i ponašanja.

Odeljak u kome se Čolović bavi analizom radova Jovana Skerlića i Tihomira Đorđevića kao tumača srpske kulturne i društvene istorije pokazuje kolika je žilavost

etnomitologije kao osnovice srpske nacionalne identifikacije. Naime, analizirajući neke ideje u radovima ovih autora pokazuje se da su problemi koji su ih zaokupljali bili gotovo neverovatno slični onima kojima se i mi danas bavimo. Sukob sela i grada i pobjeda ruralne kulture i načina mišljenja nad građanskim, idolopoklonički odnos prema narodnom duhu i sirovoj snazi, nasuprot kulturi, rafinmanu i kritičkom mišljenju, koje ovi autori nalaze u svom vremenu, do te mere su aktuelni i danas da se čini kao da je vreme za naše društvo prestalo da teče u prošlom veku i koncentrisalo sve svoje snage na održavanje i održanje jedne te iste nacionalne ideologije i njene mitološke razrade. Dinamika društvenog razvoja, usložnjavanje društva, rađanje modernih, sada i postmodernih ideja, iskustvo socijalizma i komunističke ideologije, ekspanzija tehnološke civilizacije ne dotiču srpsko nacionalno biće i ono ostaje zauvek definisano i blokirano u kosovskom mitu.

Homogenizacija mnoštva u jedan pojam znači izvršiti nasilje nad društvenom zajednicom, nad vlastitim narodom. "Želja za homogenizacijom pretvara se u shvatanje heterogenosti kao problema koji treba rešiti", citira Čolović jednog francuskog autora, a nacija se ispostavlja kao celovito, gotovo i zauvek dovršeno rešenje problema heterogenosti. Individualizam, kritička svest, klasna slojevitost, interesne grupe, sve različitosti i unutrašnje konflikte usisava u sebe nacija koja ne samo da se tumači kao politička, kulturna i ekonomska celina, već kao biće zasnovano na jednom te istom genetskom kodu. Kada se u doživljaj i definiciju nacije uvuče biološki determinizam onda je ideologija krvi i tla neminovna posledica, a strah od drugog i mržnja prema drugome osnovni pokretački mehanizam ostvarenja te ideologije. U prilog tome govori ne samo naša aktuelna istorija, već i iskustva ovog veka koja, na svim meridijanima, pokazuju da politička upotreba etnomitologije gotovo nužno dovodi do tragične isključivosti, međunacionalnih i širih konflikata i podstiče nasilje. Pokazuje se da postoji direktna zavisnost političke oslonjenosti na etnomit i isključivosti, netrpeljivosti i netolerancije. Ta veza je gotovo uzročno-posledična i ona se iskazuje na dva načina: kao nasilje nad sopstvenim društvom i kao nasilje prema drugome.

Politički mitovi prerađuju i stilizuju sirov i surov materijal paganskih mitova, ukidajući dvoznačnost i čudesnu poetsku imaginaciju, svodeći ih na nekoliko lako prihvatljivih ideja vodilja za koje je moguće obezbediti racionalnu argumentaciju. Čolović ukazuje na ovaj proces skidanja slojeva s mita, na proces sterilizacije

drevnog mita i njegovo svođenje na lako shvatljiv kliše i upotrebnu vrednost, ističući da upravo u tom trenutku mitovi postaju "predmet državnog kulta i predvojničke obuke". "Tek kad prestane da skandalizuje svojim opčinjavajućim slikama nasilja i zla, kad je pretvoren u 'nevinu poeziju', kad je pretočen u rodoljubivo štivo, mit postaje ubojito oružje".

S obzirom na to da je ova knjiga nastala na osnovu napisa koje je Čolović redovno objavljivao poslednjih godina, ona reaguje odmah i brzo na najrazličitije oblike ispoljavanja etnocentričke mitologije i istorijskih predrasuda. Tragajući za elementima te mitologije na različitim mestima, Čolović uporno pokušava da pokaže da je ona neočekivano duboko ukorenjena i široko rasprostranjena u delima imaginacije organizovane prema mitskim slikama i interpretacijama. Kao takva ona bi bila samo deo mitopoetskog univerzuma i tretirala bi se kao kulturna kategorija da je politika nije iskoristila na brutalan način dovodeći društvo do rata, stradanja, raseljavanja, gubitaka, ustoličenja autokratske vlasti, moralne i ekonomske katastrofe. Time etnomitologija postaje politički fenomen *par excellence*.

Aktuelna politika posegla je za etnomitom znajući da on ima neprevazidenu kohezivnu snagu da ujedinjuje društvenu zajednicu oko verovanja koja su mu draga i da lako podstiče nagone koji su u momentu izbijanja rata bili neophodni da bi se on realizovao. Do tada naviknuti na totalitarnu politiku prethodnog režima, mislilo se da je ideologija najopasnije sredstvo duhovnog vladanja. Ova knjiga nas uverava da je eksploatacija etnomita u političke svrhe mnogo opasnija, s obzirom na to da je mit žilav i otporan na svaku racionalnu argumentaciju. S mitovima se saživljava, oni se hrane predrasudama, oni su nepromenljivi modeli mišljenja i osećanja, oni žive svugde, podjednako u epskom desetercu i lirskoj poeziji, u religiji i u nauci, u didaktičkim spisima i u istorijskim udžbenicima, u filozofiji i psihijatriji, u govoru crkve i države, u medijima i ličnim odnosima.

Snaga etnomita je u tome što slikama daje postojanost i oblik da različite pojmove udaljene u vremenu i prostoru shvati kao manifestacije jedne iste supstance narodnog duha. On govori o sudbinskoj predodređenosti nacije, o većitoj ponovljivosti istog, zatvarajući budućnost i blokirajući svaku stvaralačku energiju koja bi mogla drugačije, prema nekim novim i neispitanim modelima, primerenim novim uslovima, da ocrta njene obrise. Nesposobna politika, staromodna i nefleksibilna, neodgovorna i bez vizije, instrumentalizuje mit predstavljajući sebe kao još jednu instancu te nepro-

menljive, uvek iste, statične istorije etnosa. Laskajući zabludama nacionalne psihe, predrasudama i navikama u mišljenju ona sebe predstavlja kao garanta sigurnosti i to u trenutku kad u svom praktičnom delovanju dovodi do sveukupnog rastakanja društvenog tkiva.

Osnovna karakteristika političke i svake druge mitologije jeste u tome što ne reaguje na realnost i što istorijske pouke i promene, umesto da razaraju predrasude, i dalje učvršćuju njihovo jezgro novim nijansama, prema potrebi trenutka. Zato je neophodno da se napravi tačna granica između onoga što se naziva kulturnim nasledem i politike kao praktične delatnosti, između mita i pragmatičnog mišljenja, između vere i stvarnosti.

